

Institutionen för Historiska studier

Fyndsamling av arkeologiskt material

Mats Wilhelmsen

Institutionen för historiska studier
Göteborgs Universitet
Arkeologiskt självständigt arbete
15hp HT 2022
Handledare: Anders Gustafsson

ABSTRACT

Museum collections (Swedish *Fyndsamling*) have increased in both quantity and with time. In the second half of the 20th century, this has been referred to as the creation of an "archeological find mountain" (Swedish "Fyndberg"). The reason for this is largely due to a change in the law when finds from before 1850, ancient finds, should be preserved. Furthermore, there was a change in the regulations in 1976 when the management of finds collections was transferred from the National Heritage Board (*Riksantikvarieämbetet*) to the County Administrative Board (*Länsstyrelsen*). This meant that more finds material was accumulated in the museum storages which resulted in an increased workload for archeologists. The County Council was given the responsibility for decision of possible culling. Selection for thinning may have consequences for future research in the long term.

Keywords: *Fyndberg*, *Fyndsamling*, *Gallring*, *Riksantikvarieämbetet*, *Länsstyrelsen*

Omslagsbild.

Fyndinsamling under grävning vid klosterruinen i Varnhem, Västergötland, under fortsättningskursen AE 1222, Göteborgs Universitet, 2022.

Foto: Mats Wilhelmsen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INTRODUKTION	1
1.1 Syfte	1
1.2 Hypotes	2
1.3 Frågeställningar	2
2. MATERIAL	2
2.1 Metod	3
2.2 Avgränsningar	3
3. BAKGRUND	3
4. DEFINITIONER	4
4.1 Definition Fyndsamling av arkeologiskt material	4
4.2 Definition Fyndberg	5
4.3 Definition Gallring	5
5. LAGAR	6
5.1 Lagar gällande fornfynd, fyndsamling och gallring	6
5.2 Arbetsgång vid arkeologisk undersökning	8
6. FYNDSAMLING AV ARKEOLOGISKT MATERIAL	9
6.1 Flödesschema från fält till fyndsamling	9
6.2 Från fyndplats till museum	12
6.3 Fyndsamling	14
6.4 Fyndberg	17
6.5 Gallring	18
7. DIGITALISERING, FOTOGRAFERING OCH DATABASER ..	19
8. DISKUSSION	21
8.1 Fyndsamlings förändring över tid	21
8.2 Konsekvenser av gallring, för- och nackdelar	23
8.3 Gallrings effekter på framtida forskning	25
9. SAMMANFATTNING	28
10. REFERENSER	29

1. INTRODUKTION

Bakgrunden till detta uppsatsämne baserar sig på egen observation under fältarbetet i Varnhem, Västergötland under kursen i Arkeologi AE 1222. Där framkom hur de som arbetar med fyndsamlingar låg efter med sitt arbete med att dokumentera inkomna fynd. Man beskrev det som att fynd som inkommit från grävplats till museet under 1990-talet inte var registrerade ännu (personlig kommunikation med Västergötlands museiarkiv). Detta stimulerade mitt intresse att gå in lite mer på djupet om vad detta skulle kunna innebära för arkeologin och hur detta påverkar de fyndsamlingar som finns. Jag ville studera problematiken med att det inte finns oändligt med utrymme fysiskt för materialet. Detta i en tid då digitala baser för fyndsamlingar inte är säkrad eller utbyggd ännu och som också är dyr att driva. Därför ville jag studera hur det ser ut i museerna och höra från personer i olika fyndsamlingar, på museer och i fält hur de ser på ett växande "fyndberg". Ämnets relevans till arkeologin är betydande. Utan arkeologerna som jobbar i fyndsamlingar så kan föremål ej behandlas eller tas om hand. Det i sin tur leder till att man inte kan ta emot arkeologiska material som kommer från utgrävningar. Vidare skulle detta kunna leda till att man inte har kontroll på vad som finns eller fanns i fyndsamlingarna. På ett sätt är fyndsamlingar vitala för arkeologins framtid och forskning. Dessutom är majoriteten som jobbar i fyndsamlingar utbildade arkeologer så ämnet är en direkt länk till arkeologin.

De undersökningar som har gjorts i området med sökordet fyndsamlingar handlar till största delen om Open Access, Fyndbergets framväxt och Gallring. Det saknas beskrivning och information om själva arbetet med fyndsamlingar och hur materialet används. Framför allt saknas information som beskriver ifall fyndsamlingar faktiskt används av de institutionerna eller akademiska företrädarna som vill bevara det arkeologiska materialet. Det är också viktigt att belysa och skriva om själva problemet som kan uppstå då fyndsamlingar inte används av forskare. Särskilt intressant är att studera vilket material som inte kommer till dokumentation och hur arkeologerna ser på gallringens effekter. Vidare hur den framtida arkeologin ska gå till väga för att se till så fyndsamling får en större och mer framträdande plats i arkeologin. Jag vill försöka spegla en generell syn på brister och problem på ämnet fyndsamling. Uppsatsen går i sin tur också igenom vissa områden som Digitala platser för fyndsamlingar som lyder under databaser, online sidor med information om arkeologisk information och tredimensionell (3D) Printing. Är detta till hjälp eller belastning för fyndsamlingar och forskare? Det kommer också att beskrivas rent praktiskt hur arkeologiskt material går från grävning till museum. Lagar om kulturmiljön och reglementen om hur arkeologiska fynd delas upp och vem som har i uppgift att göra vad beskrivs. Förändringar i lagar och Riksantikvarieämbetets (RAÄ) lämningslista och definitioner av fyndsamling tas upp för att belysa förändring över tid. Gallringens effekter på framtida forskning diskuteras.

1.1 Syfte

Syftet är att beskriva utvecklingen av "fyndberget", hädanefter benämnt utan citat, hur fyndsamlingarna har gått från att kunna lagerhålla mycket arkeologiskt material till att behöva göra sig av med stora mängder av föremål, gallring, på grund av bristande utrymme och ekonomiska resurser.

Med hjälp av samtida forskningsartiklar om detta och vikten av att spara arkeologiskt material för framtiden vill jag diskutera konsekvenserna av eventuell brist på plats och

informationshanteringsbrist. Konsekvenserna av dessa brister och hur det kommer att påverka framtidens syn på arkeologiska fynd kommer att diskuteras.

Planen är att gå igenom de olika epokerna som ett föremål hamnar i efter att det har blivit uppgrävt av en arkeolog. Jag vill från en kritisk och argumenterande vinkel se hur ett föremål går från att vara viktigt tills det blir klassat som ett föremål som kan avskrivas, deaccessioneras, och avyttras från fyndsamling (RAÄ 2019). Detta ska ställas emot så kallad gallring i fält, det vill säga innan ett föremål accessionerats eller tagits om hand på museum eller av mottagare.

Flödet och de olika sätt och metoder som arkeologer använder för att bevara och dokumentera fynd och urval av material i fyndsamlingar beskrivs. Ett exempel är databaser som har datagjorda föremål som kompletterar, eller helt ersätter, föremål som därigenom kanske inte längre finns kvar fysiskt i fyndsamlingar.

1.2 Hypotes

Hypoteserna för uppsatsen är att

- 1) Synen på fynd och fyndsamling har ändrats över tid.
- 2) Att gallring kan påverka framtida forskning och tolkning av dåtiden.

1.3 Frågeställningar

Har synen på värdet av ett föremål förändrats över tid från en forskarsynvinkel?

Finns det ett problem med att gallra och hur påverkar detta fyndsamlingar?

2. MATERIAL

Materialet i denna uppsats kommer till stor del att utgöras av tidigare uppsatser och artiklar som behandlar frågeställningarna. Besök och material från olika museer refereras. Lagar och reglementen går igenom. Litteratur om fyndberg och gallring refereras. Bakgrunden till fyndsamlingar är mestadels baserad på litteratur, kursutbud och egna observationer i fält och på museer. I och med det senare kommer det att bli en del subjektiva värderingar på ämnet fyndberg.

Från en kritisk synvinkel så kan materialet i texten luta mot två olika perspektiv. Detta behöver beaktas när man ser på textens uppbyggnad. Sökning på själva ordet fyndsamling är inte svårt att hitta material för. Det finns ett stort antal artiklar om fyndsamlingar och dess gallring och hur museum lagrar och behandlar sitt material. De följer ett antal lagar och regler. Med andra ord så finns det gott om synvinklar för själva fyndsamlingen. Problemet blir dock att materialet kan vara påverkat trots att det ska vara oberoende forskning. Det finns vissa problem med att texten kan vara för snäv och knapphändig i sig. De material som behövs för vad som ska framhåvas kanske inte alltid finns tillgängligt. När det gäller kunskap så är den mer riktad mot vad som händer när antalet arkeologer som jobbar i fält och fyndsamlingar minskar och vad detta kan leda till i framtiden. Målet är att få en viss övergripande blick över problemet samtidigt

som man inte går för långt bort från ämnets betydelse. Detta var en stor del i reformeringen av uppdragsarkeologiska undersökningar som belyser urval och fyndhantering (RAÄ 2009).

2.2 Metod

Utskrifter och broschyrer som har med fyndsamlingar och arkeologi studeras. Materialet kommer att vara i form av internetbaserade utskrifter och andra källor. Sökorden blir Fyndsamling, Museum och Forskning och Tillgänglighet för framtida forskare. Mitt mål med materialet för denna uppsats är att försöka skaffa en tillräckligt blandad och varierad kunskapsinhämtning så läsaren får en argumenterande syn från olika perspektiv. Därför kommer materialet inte bara att basera sig på de senaste decennierna angående fyndberg utan även sättas i perspektiv till gamla texter och synsätt. Härigenom studeras allt från äldre lagar och nya regeländringar till masters- och kandidatuppsatser för att spegla texten med en bakåtblickande historisk till en framtida syn på ämnet. Härigenom kan förändringen i synen på fyndsamlingar och bevarande av fynd under tid studeras. Internationella perspektiv inom museivärlden refereras.

2.3 Avgränsningar

Fyndbergets problematik belyses, dess fysiska begränsningar och hur tillämpningarna av dess begränsningar ska ske enligt reglementen. Härigenom kommer en stor del av texten att avgränsas till urval och gallring av fyndsamlingar. Det blir en övergripande bild om vad som har kommit fram och genom en kritisk syn se på vad det skulle kunna leda till. Konsekvenserna av det växande fyndberget diskuteras.

Avgränsningar i tid blir att den största delen av källmaterialet kommer från 2000-talet medan lagar och reglementen kan ha äldre datum. Detta visar sig vara relevant då fyndbergets uppkomst beskrivs under de senaste decennierna som en direkt konsekvens av tidigare lagstiftning och efterföljande regeländringar i hantering, styrdokument och myndigheter (RAÄ 1994).

3. BAKGRUND

Min teori bygger på att det under senare år, på grund av ökat krav på rapportering och sparande, har tillkommit ett "fyndberg" i fyndsamlingar. Detta är en konsekvens av förändring i lagar och regler runt fyndsamlingars uppbyggnad. Det råder också en nedskärning av fyndsamlingar och dess personal. Det arbete som var menat för en grupp har blivit fokuserat på en eller några få arkeologer i museivärlden. Detta leder till en broms eller till och med ett stopp i själva fyndsamlingarna. Därmed kan det leda till att museer minskar antal utställningar och skär ner på andra områden. Å andra sidan kan det få konsekvenser och leda till att arkeologerna får begränsa sina uppdrag. Värdet av fynd kan också ändras under tiden på grund av selektion och gallring. Detta riskerar att skapa en liknande uppbyggnad av arkeologiska fynd som rapportberget (RAÄ 2009:30) och hypotesen bygger även på om digitala fyndsamlingar är en lösning.

I texten Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial av Anders Hedman beskrivs museernas insamling av arkeologiska fynd, beslut för arkeologiska uppdrag och konsekvenserna av de olika områdena som har med arkeologi att göra (Hedman 2009:4). Hedman tar i sin sammanfattning upp hur man går till väga för att besluta vilka arkeologiska fynd som ska bevaras och inte bevaras respektive hantering av dessa fynd. Hedman går även igenom forskningsläge och har förslag på urvalsprocessen. Rapporten är skriven som ett led i RAÄs utredning av urval och hantering i samband med uppdragsarkeologin (aa 2009:5).

I sin bakgrund tar Hedman upp expansionen av uppdragsarkeologin från 1900-talets andra hälft. En vidgad syn ledde till en kraftig ökning av arkeologiskt fyndmaterial som kom in till museerna. Härmed expanderades och utökades alla olika fyndkategorier. Detta i sin tur ledde till att magasinerna och museerna fick problem då de inte hade plats nog för att tillvara alla arkeologiska fynd som inkom (aa 2009:6). I och med en lagändring 1976 så fördes ansvaret för handhavandet av arkeologiskt material över från RAÄ till länsstyrelsen. Denna länsstyrelsereform gjorde att de själva kunde besluta vilka kulturlämningar som skulle anses vara fornlämning (RAÄ 2018:15).

Det beskrivs av Hedman hur man tillsatte ett sekretariat år 1983-84 med representanter från Statens historiska museer (SHMM) och RAÄ. Det skrevs olika rapporter för att hjälpa till med att lösa problemet men det så kallade fyndberget kvarstod. Inte minst diskuterades kostnaderna för hantering och lagring av fyndmaterial. Ett flertal utredningar kom också att handla om konserveringskostnader. Detta i sin tur ledde till att kostnaderna fördes över till företagen, det vill säga uppdragsgivarna eller beställarna och inte mottagaren (SFS 1988:950, KML). Mycket aktualiserades genom att så kallade massfynd av porslin uppdragats genom Ostindiefararen i Göteborg (aa 2009:6).

Det tas även upp att under senare år kom RAÄ att betrakta och se över beslutsordning av fyndfördelning och dess definition.

4. DEFINITIONER FYNDSAMLING, FYNDBERG OCH GALLRING

4.1 Definition Fyndsamling av arkeologiskt material

Definition av fyndsamling är enligt RAÄ:

Samling av ett eller flera föremål/artefakter från förhistorisk eller historisk tid. Avser samlingar hos privatpersoner såväl som samlingar på hembygdsgårdar. Avser inte fynd som kan antas vara från 1850 eller senare. Fyndsamling kan aldrig bedömas som fornlämning. (RAÄ 2021)

Fyndsamlingar är en resurs till information för medborgarna. Fyndsamlingar ska tillgodose forskningens behov och rättigheter att få del av allmänna handlingar. Enligt Kulturmiljölagen är "Myndigheternas arkiv en del av det nationella kulturarvet" (Kulturmiljölagen 1988:950). Det åligger varje myndighet att organisera, beskriva, skydda och avgränsa fyndsamlingar samt verkställa gallring. Arkivmyndigheten är statlig och ytterst bestämd av regeringen. Beslutet går sedan i linjen till regioner, kommuner, lokala och privata fyndsamlingar.

I Hedmans kapitel 5 diskuteras vad ett arkeologiskt fynd är (Hedman 2009:8). Enligt Hedman så har detta varierat över tid. De senaste åren har utgrävnings- och investeringsverksamheten bidragit till att kraftigt expandera begreppen för arkeologiskt fynd i och med att synsätten har varierat. Det har även skett en förändring av vem det är som behandlar fyndsamlingarna (Hedman 2009:8). Där avhandlas också begreppet fyndhantering. Tre fyndbegrepp framkommer; 1) det antikvariska fyndbegreppet 2) det arkeologiska fyndbegreppet och 3) kulturminneslagens fyndbegrepp.

International Council Of Museums (ICOM) definierar föremål som "object of specimen" där objekt är föremål eller artefakt som tillverkats av människan och specimen motsvarar ett exemplar av något naturföremål (ICOM 2010:30). I ICOMS internationella stadgars översättning används ordet föremål sedan generellt.

4.2 Definition Fyndberg

Med begreppet fyndberg menas det att det finns ett betydande problem, inte bara i storleken av fyndsamling, utan även fyndbergets påverkan på museers personaltillgång. En personalbrist kan bli effekten och kopplat till ett mer aktivt krav på bevarande. Detta har ansetts börjat skapa ett arbetsmiljöproblem, se citat nedan. Eftersläpningen och arbetsmiljön beskrivs också av Hedman där det verkar som att, utöver personalbrist, rapportberget har övergått till fyndberg (Hedman 2009:30). Även personalfrågor och arbetsmiljö regleras i den internationella museifederationen ICOM. Definitionen på fyndberg kom upp som en konsekvens av RAÄ:s rapport 1994 för museum i och med en lagändring (RAÄ 1994).

Eftersläpningen med registreringen av samlingarna uppgavs bero på personalbrist men också på att det så kallade rapportberget, d.v.s. eftersläpning med att avrapportera gamla arkeologiska undersökningar till stor del åtgärdats. Det kan således vara så att rapportberget övergått till att vara ett "fyndberg" och därigenom ett tillfälligt problem med att accedera fynd från äldre grävningar då detta kan ske först efter det att undersökningsrapporterna färdigställts och fyndfördelning genomförts. Några museer nämnde också problem med dåligt klimat i magasinerna, svårigheterna med att tillgängliggöra samlingarna och den ojämna tillströmningen av fynd (RAÄ 2009:30).

4.3 Definition Gallring

Om gallring ska utövas av någon anledning måste det ske i enlighet med Arkivlagen (Arkivlag 1990:782§10). Den paragrafen börjar med att allmänna handlingar får gallras vilket är en viktig punkt i sig. Sedan upprepas det som står för arkiv (Arkivlag 1990:782§3), det vill säga, att det ska beaktas att arkiven utgör en del av kulturarvet och att det som återstår efter gallring måste vara tillräckligt för rätten och behovet för allmännyttan samt för forskningens behov.

Gallring innebär att handlingar/uppgifter tillhörande ett arkiv avlägsnas och förstörs enligt fastställda kriterier. Den är sålunda ett aktivt ingrepp som bygger

på att man dessförinnan har gjort en bedömning av handlingarnas/uppgifternas informations- eller bevisvärde över tid och dokumenterat detta (Riksarkivet 1999).

I Hedmans kapitel 6 tas upp vad som styr urvalet av arkeologiska fynd (Hedman 2009:10). Här beskrivs de olika organisationerna som är involverade i fyndsamlingar och hur de ser till att lagar följs. Det betonas vikten av att följa dåvarande kulturminneslagen, och förklara vad kulturarvet betyder och att det speglar hur vi ser på det och tolkar det. Det betonas också att det inte bara är de exklusiva fynden som ska tas tillvara utan även de mer vardagliga fynden. Det som gemene man känner igen och fynd som tillhör minoriteter. Det är viktigt att urvalet görs i bred bemärkelse (aa 2009:11). Citat som finns på sidan lyder:

Kulturmiljöarbetet syftar till att göra kulturarvet i form av kulturmiljöer och kulturminnen tillgängligt för hela befolkningen, för nu levande och kommande generationer. Det innebär att kulturarvet i sina väsentliga delar skall fortleva, vara väl dokumenterat, väl tolkat och väl presenterat samt i tillämpliga delar fortsatt brukat på ett sätt som inte bryter ner dess väsentliga värden. Att förstå och förklara samt förmedla och försvara är tillsammans med klok användning, varsam förnyelse och entusiasmerande och insiktsfulla presentationer, nyckelbegrepp i de strategier som måste tillämpas tillsammans i ett framgångsrikt arbete för kulturmiljön (aa 2009:11).

Det behandlas även under ämnet kulturminneslagen i Hedmans text om vem fornfynd tillhör och hur staten ska gå till väga med detta. Enligt KML ska ett fornfynd, alltså ett föremål som är mer än 100 år när det hittas, sakna ägare (KML). Om en person hittar ett fornfynd, som inte ingår i en fast lämning, så kan personen behålla föremålet eller låta staten ta emot det mot betalning. Det framgår att detta gäller depåfynd och metallfynd. Det kommer även fram i kulturminneslagen kap 3§2a att denna paragraf är oklar och svårtolkad beträffande vilka föremål som avses. Detta leder i sin tur till att föremål inte alltid kan tas tillvara på. Det blir således upp till tolkaren att avgöra i frågan.

Vidare går Hedman igenom de olika paragraferna för fortsatt hantering av arkeologiskt fyndmaterial (aa 2009:12). RAÄ överlät ansvaret till länsstyrelserna i Sverige och det är viktigt att länsstyrelsen särskilt anger undersökningens syfte och inriktning. Det ska framgå vilken ambitionsnivå man har och finnas anvisningar för hur fynd ska tillvaratas respektive hur de ska avgränsas. Härmed är RAÄ rådgivande för länsstyrelsernas arbeten.

I 2:a § beskrivs begreppsförklaringar vilka anges i fyndstrategi, Detta är en redogörelse om tillvaratagande och selektion av arkeologiska fynd och konservering under fältarbete och rapportering.

5. LAGAR

5.1 Lagar gällande fornfynd, fyndsamling och gallring

Den nya *Kulturmiljölagen* av Riksdagen trädde i kraft 1988 och ersatte Kulturminneslagen. Kulturmiljölagen ändrades senast 2019 (SFS 2019:864). I första kapitlet i Kulturmiljölagen framkommer vad den är till för.

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. *Lag (2013:548)*.

Det viktigaste var att man införde årtalet 1850 som en brytpunkt för definition av forntida föremål. Länsstyrelsen ansvarar för kulturmiljön i respektive län. Uppdragsgivaren ansöker om tillstånd för till exempel utgrävning hos länsstyrelsen. Via Kulturmiljölagen uppdaterades fornlämningslistan i samråd med Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och deras informationssystem för fornminnen, FMIS, som har använts för deras kulturmiljöregister. Lämningsstyplistan startade 2003 och har reviderats återkommande. År 2021 uppdaterades lämningsstyplistan och innehåller nu 157 punkter (RAÄ 2021). Begreppen som används är Lämningsstyp (t ex sten, gravfält, fossil åkermark), Egenskapstyp (t ex form) och Egenskapsvärde (t ex rund) (RAÄ 2021:4). Enligt Kulturmiljölagen kapitel 2 § 1 definieras fornfynd som

...verksamhet under forna tider, som tillkommit av äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven (Kulturmiljölagen kapitel 2, §1).

De antikvariska bedömningarna om åldersbestämning och huruvida något är övergivet kan baseras på skrivna källor, kartor, arkeologiskt material och metoder med mera. Lämningsstyplistan är i alfabetisk ordning eller sorterade efter kategori (t ex agrara lämningar, bebyggelselämningar, boplatser, gravar och så vidare) och har tydlig struktur med rubrikerna Definition (t ex kyrkogård), Kommentar (egenskapstyp och egenskapsvärde, t ex kolerakyrkogård) och Antikvarisk bedömning på varje lämningstyp (t ex kyrkogård från tiden före 1850).

Ordet Fyndplats definieras som fyndplats för enstaka eller ett fåtal förhistoriska fynd. Dessa består av flera olika material som ben, lera, flinta och så vidare. Fyndplats kan enligt listan aldrig bedömas antikvariskt som fornlämning utan lyder under Kulturmiljölagen kapitel 2 §3-5 och regleras därefter. Vidare bedöms Fyndsamling från förhistorisk tid inte heller som en fornlämning då definitionen i regel är att denna samling ofta är privat eller tillhör en hembygdsgård.

Enligt Kulturmiljölagen 1988:950, kap 2, §11 ska det företas en utredning innan man får tillstånd att utforska ett område. Det finns också reglerat vilka metoder som får användas och inte. Till exempel får inte metalldetektorer användas utan tillstånd (§ 17). Det ska i ansökan till länsstyrelsen också anges om uppdraget gäller forskning och i så fall vilken frågeställning som gäller (§ 19). Om Kulturmiljölagen inte följs kan böter och till och med fängelse utdömas (§ 21). Det finns separat paragraf om kyrkor. De ska regelbundet inventeras och föremål räknas. Om avyttring ska ske av kyrkans föremål måste tillstånd inhämtas från länsstyrelsen (§ 9). *Gallringsförordningen* tillkom 1909 och i *gallringsförordningen* 1953 anges att "denna förordning ska gagna det allmänna" och att vissa återlämnanden av handlingar fick ske (Edquist sid 59-64). Det var respektive myndighet som fick besluta om det. I allmänna arkivstadgan från

1961 återopades allmän arkivvård och arkivskötsel (Edquist sid 64). Staten uppdrog åt Riksarkivet att ha hand om gallring vid statliga myndigheter. Senare har uppgifter alltmer blivit digitaliserade. I övrigt var gallring förbjudet.

I *Museilagen* från 2017 (Museilag SFS 2017:563) och ändrad 2019:977 finns bestämmelser om museiväsendet som omfattar statliga, regionala, kommunala och andra utsedda museum av de nämnda (Lag 2019:977). Här framkommer också i *Museilagen* kapitel 1, § 1 vad ett museum är:

Med ett museum avses en institution som är öppen för allmänheten och som förvarar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och människans omvärld (SFS 2017:563).

Vidare har museum viktiga uppgifter och deras ändamål finns också inskrivet i *Museilagen* 2017 kapitel 1, § 4

Ett museum ska utifrån sitt ämnesområde bidra till samhället och dess utveckling genom att främja kunskap, kulturuplevelser och fri åsiktsbildning (SFS 2017:563)

Museilagen trycker också på att de kan samverka med andra museer och ställa ut föremål från varandras samlingar.

International Council Of Museums (ICOM) är ett världsomfattande organ som stipulerar ett antal regler samt etiska och moraliska frågor avseende museums samlingar och personal. ICOM startade 1946 och har drygt 45000 medlemmar i 138 länder. Det är den enda globala organisationen i museivärlden. Betald medlemsavgift bekräftar att man accepterar ICOMs etiska regler. De styr hur museum fungerar och hur de ska gå till väga med behandling av material. Reglerna är beslutade i ett internationellt forum och ska följas av alla. De är oberoende av respektive lands lagstiftning. För Sveriges del finns informationen på www.icomsverige.se.

5.2 Arbetsgång vid arkeologisk undersökning

Arbetsgången vid en planering av grävning eller utforskning är att via länsstyrelsen söka samråd, företa en arkeologisk utredning, arkeologisk utredning, tillståndsprövning och arkeologisk förundersökning innan den arkeologiska undersökningen kommer till stånd (Länsstyrelsen 2023:431).

Länsstyrelsen ska se till att fornlämningar i länet blir bevarade och inte kommer till skada. Alla fornlämningar har ett automatiskt skydd genom kulturmiljölagen. Det gäller både de fornlämningar som vi redan känner till och de som ännu inte har upptäckts.

Kontakta Länsstyrelsen om du:

- planerar ett arbete som riskerar att påverka en fornlämning
- har hittat ett fornfynd
- upptäcker en skada på en fornlämning
- vill ha råd om hur du kan skydda och vårda en fornlämning.

Riksantikvarieämbetets karttjänst Fornsök innehåller information om alla i nuläget kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. (Länsstyrelsen 2018 Västra Götaland).

Hedman beskriver själva urvalsprocessen av fyndmaterial och om länsstyrelsens arbete med uppdragsarkeologi. Det föreslås att behov finns för framtagande av riktlinjer eller program för de undersökande instituten för fyndhantering. Då Hedman intervjuade personer inom området så framkom att det saknades en enhetlig plan eller ett program hos länsstyrelsen. Det medgavs att de inte hade resurser för detta ändamål. Ett sådant program skulle kunna hjälpa till att ge direktiv i urvalsfrågan och även vägledning för vilka föremål som museerna skulle vilja ha sig tilldelat. Detta har lett till att en del av denna utredning med genomgång av ett urval och förfrågningsunderlag nyligen upprättats och genomförts (Hedman 2009:14-15). Utredningen visade att anvisningarna handlar om undersökarens redovisning av fyndhantering inför konservering, vilka fornfynd som skall konserveras och vem som skall utföra konserveringen samt till vilken kostnad. I något enstaka fall avsåg anvisningarna urval av fornfynd. Det tas även upp hur material varierar, till exempel massfynd, och att fyndkontexten spelar mycket stor roll (Hedman 2009:18).

6. FYNDSAMLING AV ARKEOLOGISKT MATERIAL

6.1 Flödesschema från fält till fyndsamling

Flödes-schemat bygger på hur ett fynd färdas från sin plats i en utgrävning eller fält till en fyndsamling i ett museum och hur processen praktiskt går till, Bild 1 och 2.

Bild 1. Spik som fynd vid utgrävning i Varnhem, till vänster, till fyndsamling på museum, bild från Göteborgs Stadsmuseum, till höger. Foto: Mats Wilhelmsen.

Processen beskrivs väl av Hedman och anges här schematiskt, Bild 2.

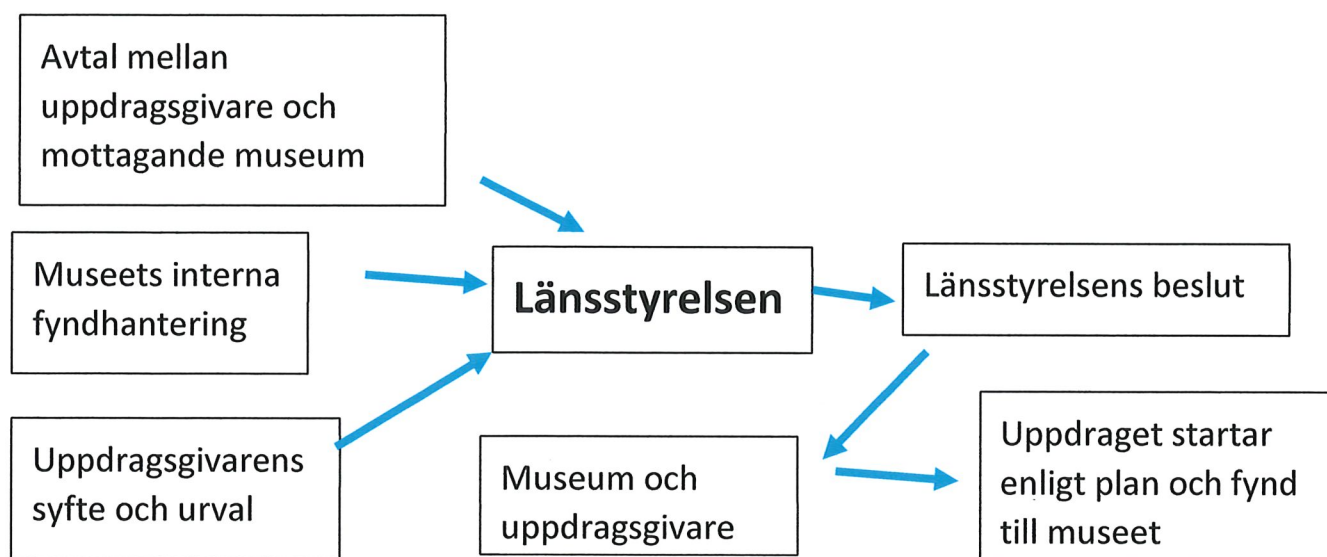

Bild 2. Schematiskt flödesschema av processen för uppdrag av utgrävning. Bild: Mats Wilhelmsen

En uppdragsgivare, det kan vara företag, byggfirma genomför ett avtal med ett museum angående fyndmottagning. Avtalet handhas inom ramarna för museets interna regler om fyndhantering och vad som ska tas hand om på utgrävningsplatsen. I ansökningsförfarandet ingår också samråd med konservator och ekonomisk kalkyl. Processen ska därefter granskas och beslutas av länsstyrelsen på orten innan uppdraget kan företas (Länsstyrelsen 2022, 2023).

Om planen godkänns får arkeologen ett uppdrag att sondera terrängen inför till exempel en planerad väg eller ett byggnadsprojekt. Det kan även röra sig om ett uppdrag där beställaren är en institution vid ett universitet och omfattar en utgrävning för forskningsändamål eller beställts av ett museum för egen del.

Efter att man som arkeolog har fått godkänt att börja gräva så kommer man att vara tvungen att dokumentera platsen varje gång det grävs i ett schakt. Varje fynd i fält måste rapporteras. Det kan vara metallföremål, glas, porslin, ben och andra mänskliga kvarlämningar som har ett arkeologiskt värde så kallade eko-eller geofakter. I denna del av processen är det viktigt att man följer uppdragsgivarens plan om urval under grävning. Redan här på plats kan behovet av gallring och till och med kassering vara stort, inte minst avseende massfynd. Efter grävning är dialog med konservator är viktig beroende på hur fynden passar i uppdragets syfte och mål. Även kasserade föremål ska dokumenteras. Oftast så brukar det inte gallras i fält om det inte är speciellt angivet i planen eller om man bara är ute efter en fyndtyp. Gallring på plats brukar vara att man kasserar genom att bränna, smälta bort eller deponera föremål. Det sker en selektiv utvärdering av fynden och särskilt av massfynd som hittas (Karlsson 2020:8). Efter utgrävningen så kommer föremålen och rapporterna att föras till det museum eller den

institution som är ansvariga för utgrävningen alltså inte byggföretaget eller privatpersonen som var uppdragsgivare.

På fyndsamlingsplatsen på museet kommer föremålen att sorteras efter datum och lokalisering, när och var de har hittats. Varje föremål numreras och dateras så att framtida forskare kan hitta de föremål som grävts ut. Detta innebär att allt sparas och dokumenteras. Spik eller en benpipa måste sparas och rapporteras in, Bild 1,2. Detta innebär och medför att fyndsamlingar har ett stort antal fynd som kanske inte alltid anses ha ett forsknings- eller ett historiskt värde. Man bör dock ha i åtanke den pedagogiska aspekten av fynd i undervisningssyfte för skolor. Många stora utgrävningar leder till att det blir ett stort inflöde av fynd som kommer in på samma gång. Arbetskraften är begränsad vilket leder till att föremålen tar längre tid att dokumentera.

Väl inom fyndfördelning fortsätter flödes-schemat beroende på ekonomi och behov av konservering. Därefter sker en indelning för placeras och förvaring. Det kan handla om dess socken eller geografiska läge eller vad ursprunget eller proveniensen var. Varje museum har sina respektive policy-dokument för fyndsamlingarna. I regel bygger dessa på system så att man har hyllor och sorterar efter varje socken eller region som museet har upptagningsområde för och är placerade i (Policydokument Västergötlands Museum och Göteborgs Stadsmuseum). Detta görs med syfte att underlätta för studenter, forskare och allmänhet eller specialintresserade personer. Det underlättar även för de som arbetar i fyndsamlingar att hitta objekt som kanske behöver inventeras, gallras och avyttras.

Hedman beskriver i kapitel 7 själva undersökningsmetodiken. Det beskrivs hur och vilka syften en undersökning har, vilken betydelse, vad som ska undersökas noggrant, hur mycket man ska undersöka och vilka fynd som ska undersökas. Hedman går även igenom om fyndens påverkan och vilka slags metoder som ska användas till respektive plats. Det kan handla om till exempel vilka grävmetoder som passar bäst på olika jordmånar. Det kan handla om att metalldetektorer ska tillåtas eller ej. Vidare anges även om hur funktionen ska anges och hur numrering ska ske av fynden. I avsnitt 8.2 (Hedman 2009:21) redogörs för indelning av fornlämningar samt registrering och dokumentation av fynd och material. Råd om lägesbestämning med hjälp av totalstationer och andra digitala verktyg som används i registrerings syfte ges.

Vid registrering av fynd och hantering av speciella fynd så ska fotografering av föremålen ske. Detta för att fynd ska publiceras i rapporter och i artiklar eller för att man vill dokumentera inför konservering. Det tas även upp vikten av att spara teckningar vilket har blivit mer ovanligt, och hur de ska förvaras, och även handskrivna noteringar av fynd. Det senare har också blivit mer ovanligt i fält (aa 2009:22).

I kapitlet tas även upp att digitala dokumentationsprogram finns tillgängliga för uppdragsarkeologerna. Det nämns även om problemet med detta då man i regel måste omvandla fysiska data till digitala data. Detta tar tid och vissa nöjer sig med att data bara finns i uppdragsarkeologiska register och blir därmed inte allmänt tillgängliga för allmänheten. Detta leder till att bara vissa, och kanske selekterade data läggs i databaserna för museerna (aa 2009:23). RAÄ ger råd om att man ska ha såväl en analog som en digital fyndlista. Fyndprocessen beskrivs i detalj och listorna är lite beroende på mängden föremål (RAÄ 2016:16).

Vad är fynd?

Fynd är föremål som man hittar under utgrävningar och föremål som har blivit lämnade efter mänsklig kontakt med platsen eller området. Detta kan vara allt från flinta-avslag som har uppkommit då människor tillverkade sina flintyxor eller flintavapen. Det kan vara lerbitar som kan visa på förekomst av lerbruk på platsen. Det kan också vara mer konkreta och kompletta föremål som vapen, verktyg, matavfall och ben från björn, häst, gris, får med flera husdjur. Fynd kan även vara metallföremål av brons, järn och guld samt andra metaller.

Det finns olika benämningar på fynd, allt från massfynd till värdefynd. Massfynd utgörs mestadels av järnspik, lera, glas och ben av boskapsdjur. Dessa fynd finns det ofta mycket av på en grävplats. Massfynden är det som tar mest plats. Värdefynd kan vara allt från fina smycken och mynt till andra ornament som är ovanliga och visar på något mer konkret. Det kan till exempel indikera att området hade en byteshandel och kanske hade kontakt med andra delar av världen som romarriket eller andra länder. Dessa fynd brukar vara exotiska och tillhör en special klass.

Massfynd

Massfynd är massmaterial som förekommer vid utgrävningar där materialet består av samma föremål eller fyndkategori, till exempel bränd lera, flintavfall eller ben och ibland metallföremål. Dessa fynd brukar man ignorera ifall de inte har en kontextuell länk till platsen. Det kan till exempel vara att man hittar mycket av samma fynd i ett jordlager där det har plogats runt föremålen, de har tappats eller gått sönder (Hedman 2009:23). Det tas även upp om ekogeofakt-prover som används för datering och att de har kommit att få stor betydelse som arktefakter. Det berörs också av författaren att det inte finns någon riktigt praxis för hur dessa prover eller massfynd ska tas tillvara. Många gånger införlivas dessa prover med museernas samlingar eller ignoreras de helt och hållet (Hedman 2009:24). RAÄ har regler för hur massfynd ska registreras (RAÄ 2016:16).

6.2 Från fyndplats till museum

Varje fynd i fält måste rapporteras enligt särskilda rutiner. Fyndhanteringen vid Göteborgs Stadsmuseum (GSM) följer RAÄ:s riktlinjer KRFS 2018 och Kulturminneslagen om Arkeologiskt Fyndmaterial vid Uppdragsarkeologi (Göteborgs Stadsmuseum 2022 a och b). Ett fyndöverföringsbeslut är fattat av RAÄ. Vidare har de beslut om A-respektive B-listor beroende på om fyndmaterialet ska till statligt museum (A) eller till ett icke-statligt (B) (RAÄ 2016:13). Det är viktigt att man följer den fastställda undersökningsplanen som uppdragsgivaren fastställt. GSM ser helst att sortering och gallring sker på plats innan föremålen når museet. Vidare ska konservering också ha utförts innan inlämning. Detta kan alltid diskuteras med länsstyrelse och GSM. Det kan handla om massmaterial och starkt rostangripet material. GSM bestämmer hur fyndöverföringen ska gå till och GSM har också rätt att återföra material på grävande uppdragsgivares bekostnad. Allt material från ett och samma projekt bör inkomma till museet vid samma tidpunkt.

Fyndhanteringen sker enligt strikta regler och kriterier. Hanteringen följer en digital fyndlista enligt den internationella museistandarden SPECTRUM (se <http://www.raa.se/kulturarvet/foremaloch-samlingar/spectrum-en-standard-forsamlingsforvaltning/>).

Dokumentationen sker genom att en excelfil och två analoga pappersfiler (en för föremål och en för ben) på materialet lämnas in. Den digitala skickas till GSM före inlämningen av föremålen. Varje projekt tilldelas ett unikt inventarienummer där GSMA:1 står för Göteborgs Stadsmuseum förhistoriskt fynd respektive GSMS:1 Göteborgs Stadsmuseum stadshistoriskt fynd. Därefter får varje objekt ett unikt delobjektsnummer till exempel GSMA:1:1 eller GSMS:1:1 och så vidare. Varje fynd läggs i egen påse med undantag för flinta, keramik, lera och splitter. Etiketten ska vara placerad på särskild plats och innehålla information om inventarienummer, lämningsnummer som innehåller årtal, sakord (föremålstyp eller ”ben”), undersökningsplats och eventuellt sammanhang. Det ska också tydligt framgå i dokumentationen om föremålet konserverats och/eller gallrats. Detta kan med fördel dokumenteras med digitala foton av ursprungssamlingen.

Bild 3. Bit av bränt ben vid utgrävning i Varnhem 2022 till vänster och konserverat material, Göteborgs Stadsmuseum i utställningsmonter, till höger. Foto: Mats Wilhelmsen

Humanosteologiskt material ska alltid benämnas ”ben” oavsett om det är bränt eller obränt. Även horn benämns ”ben”, Bild 3.

Metall, mynt och textilier läggs i syrafria påsar eller askar. Fyndaskar, påsar och rostfria gem är också standardiserade enligt dokumentationsförvaring SS-ISO. Flinta och annat stenmaterial får packas i påsar/lådor och väga max 5 kg och samlingsbackar får sedan väga max 7 kg och ska benämnas tungt. Sköra föremål som till exempel kranium ska läggas överst. Av intresse är

också att organiskt material som till exempel ekofakter kräver särskild hantering. Frön och ris som kan dra till sig skadedjur måste packas i förslutna burkar. Vidare packas giftiga och skadliga material som asbest, arsenik och syrainnehållande objekt på ett särskilt förslutet sätt (Göteborgs Stadsmuseum 2022a).

Av ovanstående riktlinjer för hantering av fyndmaterial framkommer att det blir dyrbart för en mark- eller fastighetsägare som hittar ett potentiellt fornfynd inom sina ägor. Ägaren blir då en privat uppdragsgivare som retrospektivt får stå för ansökan hos länsstyrelsen, arkeolog, grävmaskin, personal, sortering med mera innan föremålen når arkiv eller museum.

Efter att man flyttade kostnadsansvaret till företagarna, det vill säga uppdragsgivarna, så har RAÄ gjort uppföljningar. Man har sett att urvalets frågor har kommit att bli mer talande och ändamålsenliga. Det framgår tydligare vilka fynd som ska användas för forskning och det visade sig också att kostnaderna inte blev så stora som man befarat. Endast 2% av totala undersökningskostnaderna gick till konserveringen av fyndmaterial. Detta var hälften av vad man hade beräknat. Det framkommer också i detta kapitel att allt inte konserveras. Mycket kasseras och detta i sin tur leder till att mycket med informationspotential går förlorat (Hedman 2009:25).

6.3 Fyndsamling

Inom arkeologin är fyndsamlingar en central del. Det är arkeologernas uppgift att bevara fynd av naturarvet, kulturarvet och det vetenskapliga arvet. Det är till fyndsamlingar som alla fynd och rapporter från en arkeologisk utgrävning kommer in och i fyndsamlingar ska de skyddas och bevaras enligt Kulturmiljölagen (Kulturmiljölagen 1988).

Fyndsamlingar är en gruppering av fynd och har oftast en tråd, en gemensam linje eller historia, i sig. Det kan handla om enbart järnföremål, glas, lera, mynt eller andra fynd och dessa samlingar kan förvaras på olika ställen. Det kan vara ett museum som har en fyndsamling av ben från dinosaurier eller ett privat museum som har böcker, figurer eller vad som helst. Så länge fynden är av samma kategori så är det en fyndsamling. Detta gäller oavsett om fyndsamlingen innehåller saker som alien-föremål, dataspel eller datorer så benämns detta en fyndsamling.

Bild 4. Från fält till hylla. Keramikfynd vid utgrävning i Varnhem till vänster och Fyndsamling av keramik på Världskulturmuseets arkiv, Göteborg, till höger. Foto Mats Wilhelmsen.

Föremål i samma utgrävning, epok eller inriktning utgör en samling, Bild 4. Varje utgrävning har ett museum som behandlar allt som kommer fram från en utgrävning. Det kan vara föremål som till exempel ben, metall, trä, glas, keramik och oidentifierade föremål enligt Lämningsstylistan vid RAÄ (RAÄ 2021). När dessa fynd kommer till fyndsamlingar så delas de in i sin respektive klass och tilldelas ett nummer och en plats på hyllor i fyndsamlingar, accessioneras, enligt till exempel Göteborgs Stadsmuseums anvisningar (Göteborgs Stadsmuseum 2022 a). Därmed skapas ett urval från fyndsamlingars synvinkel. Detta måste organiseras för att framtida arkeologer eller forskare ska kunna hitta föremålet i databasen för museet.

Fyndsamlingarnas främsta användargrupp är arkeologer, forskare, studenter och amatörarkeologer. Fyndhantering i sin tur har många fördelar. Det är positivt och bra att använda fyndsamlingar för att konstatera att historisk forskning av en geografisk plats eller ett föremål från förr är viktigt. Härav framgår att fyndsamlingar har en betydande roll som sökfunktion. Härmed menas att fyndsamlingar oftast strävar efter att styra vilken dokumentation som återstår i samhället och vilka olika funktioner som fyndsamlingar har. Detta diskuteras av Edquist att det är viktigt att fyndsamlingar har ett så kallat record continuum oberoende politisk och ekonomisk styrning (Edquist 2019:25). Det vill säga de har ingen färdig livsbana. Man vet inte vad framtida fyndsamlingar innehåller respektive hur människans intresse förändras.

Samtidigt som fyndsamlingar anses vara mycket arbetskrävande parallellt med den teknologiska utvecklingen har inte minst detta tvingat fram en ny syn på fyndsamlingens karaktär. Det ska sägas att bara för att allt fler museum vänder sig till databaser så minskas inte deras arbete. I stället så har arbetsbördan byggts på med mer utgrävningar och mer information som kommer in från fynd som hittas och behöver dateras och sparas i korrekta hyllor. Detta

leder till att man får in mer än vad som kan rapporteras och ett rapportberg bildas. Samhället lutar sig mer mot museet och att de tar hand om materialet. Det tas upp i ett intressant exempel av Edquist (Edquist 2019:26) som speglar vår tid. Edquist skriver att informationen som finns i museers fyndsamlingar kan bli kopplade till makt och politik. Men detta innebär inte att man kan få full frihet i hur man använder informationen. Det grundläggande är att den utgör en bas för framtidens forskare och framtidens samhälle. Detta blandas med informationen som i vår tid är mycket digital och där man kan få fram mycket information om platser med hjälp av avancerade mätmetoder och tekniker. Länkbarhet har till och med lagts in i tillägg på Kulturrådets senaste uppdatering (KRFS 2021).

International Council Of Museums (ICOM) är ett världsomfattande organ som stipulerar ett antal regler samt etiska och moraliska frågor avseende museums samlingar och personal. De styr hur museum fungerar och hur de ska gå till väga med behandling av material. Reglerna är beslutade i ett internationellt forum och ska följas av alla. De är oberoende av respektive lands lagstiftning. För Sveriges del finns informationen på www.icomsverige.se.

I stället för att citera varje paragraf så kommer detta referat att vara ett sammandrag av det som nämns. Då ICOM är internationell så innebär detta också att alla museer i världen följer samma regler. Detta förenklar arbetet inom museibranschen. Härigenom kan man se till att alla följer vissa vedertagna värderingar och att inget museum bryter mot lagen då reglerna är professionellt etablerade i en demokratisk anda.

ICOM är en del av UNESCO och skapades för att göra museum bättre, mer enhetligt styrda och mer öppna samt även för att undvika att det uppstår etiska problem av materielen som museerna har. UNESCO lyder under internationell lagstiftning och Haag-konventionen (Haagkonventionen 1954). Kulturföremål ska alltså skyddas under till exempel väpnad konflikt. ICOM går igenom allt från gallring till försäljning och hur det ska gå till. ICOM behandlar även föremålsvärdering och föremålsansvaret och vem som har ansvaret för inkommande föremål och vem som bär ansvaret för handhavandet. Gallringsförfarandet ska skötas av respektive styrelse.

ICOM går även igenom hur man ska göra för att avyttra föremål. Man förordar att alla museer bör ha riktlinjer för hur man ska avyttra saker och att föremålen inte får användas för realiserbara ändamål. Detta får bara användas i yttersta fall. Det går även igenom regler om personligt bruk av museisamlingar. Det är inte tillåtet att ta ut eller ta med sig samlingar eller föremål från museerna. Bakgrunden är för att föremål inte ska bli stulna eller glömmas bort i de privata ägorna eller privata arkiven. Detta inkluderar även tillfällig utförelse av föremål.

Det beskrivs även i ICOM skyldigheter man har som museipersonal. Som yrkesverksam i museivärlden har du en skyldighet att dela med dig av din expertis till kollegor och forskare. Det omfattar även kopior på dokument. Alla kopior måste märkas som kopior (ICOM 2010:20). ICOMs riktlinjer har inte bara med föremålen och handhavandet att göra. De handhar också personaletik och anger de krav som ställs på personalen som tjänstgör i museivärlden.

Det tas i ICOM upp om krav på säkerhet och katastrofskydd på museer. I dessa paragrafer står det att styrelsen ska ha en klar plan för hur man ska gå till väga med skyddandet av föremål i museerna vid katastrofer och hur säkerheten ska ses till.

Det beskrivs i avsnitt 4 (ICOM 2010:19) att museerna ska utveckla sin utbildningsförmåga och hålla sig uppdaterade. Varje museum ska tjäna det nutida samhällets interaktioner. Museerna ska hålla sig så breda som möjligt avseende allmänna intresseområden för att locka till sig så många besökare och forskare som möjligt. Det beskrivs även i detta avsnitt att man ska undvika att göra utställningar som inte har ett område, region eller provins kopplad till sig. Man ska vara medveten om förekomst av så kallade känsliga föremål. Med känsliga föremål menas till exempel föremål som tillhör minoriteter av olika slag och hänseende. I ICOMs kapitel 5 går igenom hur man identifierar föremål som har blivit tagna till museerna olagligt eller olovligt. Det beskrivs även i detta kapitel om samarbete och att man ska främja kunskaper, dokumentation och samlingar mellan museer. Det rekommenderas att man bara ska samarbeta om man har ett ömsesidigt samtycke. Det ska tydligt framgå i avtal om återlämning av föremål ska ske och att det ska ske till ursprungsbefolkning eller landet där föremålet är taget från. Man ska tillse att föremål har äkthetsintyg och att värdering ska vara gjord (ICOM 2010:1).

I ICOM avhandlas också hur museer med levande djur ska gå till väga för att djuren ska ha vad som behövs för att ha det bekvämt och bra (ICOM 2010:15). Djurens behov ska uppnås och man ska skydda alla som hanterar och sköter dessa djur.

6.4 Fyndberg

Fyndbergets uppkomst och diskussion startade med att det skedde en ändring i lagen runt bevarande och rapportering (RAÄ 1994). Länsstyrelsen ville att mer skulle sparas från utgrävningar. Därmed ökade inflödet som en stor våg av objekt från en mängd utgrävningar. Med en oförändrad och limiterad personalstyrka i fyndsamlingarna så har detta lett till att man inte har den tid som behövs för att bokföra alla slags fynd och arkeologiskt material. En betydande faktor till detta är åldersstrukturen på personalen på museum och institutioner. En stor del kommer att gå i pension när denna uppsats skrivs eller inom de närmsta åren. Detta har lett till att många som arbetar med fyndsamling sliter med att få ihop samlingar och alla rapporter som finns och få in så många artefakter som möjligt in i databaser eller i arkiven. Det finns en stor samsyn på hur det saknas resurser för detta (Hedman 2009:30).

Det ska poängteras att det behöver inte vara en generell brist på personal men professionen är överens om att det finns ett rapport- och fyndberg som har vuxit fram under dessa år. En aspekt bakom fyndberget är den ekonomiska delen där kulturvärlden i stort sett är eller anses underfinansierad. Den största gruppen i personal som har hand om fyndsamlingar på museum är just arkeologer. Med detta så är fyndberget en svår sak att lösa. Det är knappast heller någon lösning i sikte. I en del fall har man kanske fortfarande föremål från 1980 till 1990-tal kvar att registrera och detta kommer troligtvis att växa. Arkeologer i fyndsamlingar kommer att vara tvungna att hitta andra sätt att ta hand om de fynd som kommer från fältundersökningar eller att museet fokuserar på personal och inte på utställningar.

Ett mer aktivt arbetsmiljöarbete krävs där man är tvungen att källsortera mycket av fynden som kommer in. Personalen har inte kapacitet nog för att handskas med de aktiva fältutgrävningar som pågår runtom i landet. En räddning kunde vara att fler studenter och personer valde arkivinriktning i sin utbildning vilket skulle underlätta för fyndberget. Även volontärer i

samhället kunde välkomnas. En del av arbetet i fyndsamlingar går ut på att sortera de fynd som har hittats på respektive plats eller socken. Detta leder till att vissa socknar prioriteras och kan därmed bli nationellt ojämnt och missvisande.

Det anses alltid ha varit en brist på plats i fyndsamlingar. Det beror sannolikt på att museerna byggdes för att tillhandahålla ett visst antal föremål som skulle benämnas. Därefter så har antalet föremål från utgrävningar blivit fler. Under 1900-talet har information och dokument ökat explosionsartat. Detta har lett till att det känns hopplöst och orealistiskt att kunna bevara allt (Edquist 2019:s14). Begreppet gallring kan bli aktuellt (Arkivlag 1990:782§10).

6.5 Gallring

Att definiera gallring är svårt att göra med ett entydigt begrepp. Inom arkeologin används uttrycket "gallring i fält" (Karlsson 2020:8) eller "gallring vid källan" (Edquist 2019:105). Enligt Karlsson handlar gallring i fält om att materialet inte ska accederas utan urvalet bestäms av uppdragsgivaren på grävplatsen. Därmed kommer aldrig vissa fynd att skrivas in, accederas, men blir därmed selekterade och det kvarvarande urvalet kan till och med kasseras eller lämnas på plats (aa 2020:8). Det beräknas vara cirka 20% som sparas i utgrävningar och denna selektering har beskrivits av Hedman som beroende på att materialet har ökat under 1900-talet och skapat ett fyndberg (aa 2020:15). Frågan har ställts om källmaterialet ska sparas för vem och varför? (aa 2020:9). Inte minst i Göteborg kan detta exemplifieras med insamlingen från båten Ostindiefararen som förläste i hamninloppet vid Älvsborgs fästning 1745. Vid dykningarna i slutet av 1900-talet fann man en stor mängd, en massamling, porslin och skärvor som museum tog om hand. Liknande, och kanske oväntade, fynd som stora båtvrak hittades vid undersökningarna innan västlänkens bygge av väg och tunnlar i Göteborg under 2000-talets början. Det åvilar uppdragsgivaren att ha detta i beräkning vad som förväntas och om det oväntade hittas. Planeringen är således viktig och grävningsrapporten måste omfatta allt som hittas (Karlsson 2020:7). Publikationer om gallring är sparsamma och, som Edquist påpekar, är det mest studentarbeten som skrivits i detta ämne (Edquist 2019:42). Edquist och Karlssons uppsatser är bra exempel på detta.

Gallring av redan accederat material beskrivs i Museilagen (SFS 2017:563) och internationellt i ICOM (Karlsson 2020:12). Man berör gallring i fält i ICOMOS (Karlsson 2020:16). De verkar för att bevara kulturmiljön för eftervärlden. De är också rådgivare för UNESCO och delaktiga i världsarv-konventionen. Mycket av de internationella bestämmelserna baseras på engelska erfarenheter där man betonar kommunikationen mellan arkeologer i fält och museum. Det anges vara en föränderlighet i kulturarvet. Arkiv, bibliotek och museum är till för det allmänna, för folket och forskningen enligt Kulturrådet (KRFS 2018:6). De beslutar om föreskrifter och råd till RAÄ angående ordval, definitioner och val av undersökare i uppdragsarkeologin.

En viktig aspekt på gallring är vem och vad som ska styra urvalet. En lista på kriterier över vem som anses lämplig som uppdrags-arkeolog och undersökningsrapportens innehåll har angetts av Kulturrådet (KRFS 2018:6 §11-14).

Kulturarvsinnehåll som minne, kognitivt, politiskt och estetiskt har i regel varit mer frekvent i forskning på museum än i arkiv men detta kan ändras. Allt fler institutioner och myndigheter vill förlita sin verksamhet på bevis och statistik och visa på sekulära trender. Schellenberg delade upp ett värde som primärt eller sekundärt, samt att båda värdena styrs av lagar (Edquist

2019:48). Arkiv och museum som kulturarv ska användas av folket och Schellenbergs devis om att dessa instanser, förutom ett primärt värde i bevarandet och evidensen, har ett sekundärt värde som ”bevisvärde och ett informationsvärde” gäller i hög grad (aa 2019:48,147).

I dokumentet Bevarande av nutid 1995 i Riksarkivets policyarbete 1990-1995 tilläggs några punkter till Arkivlagen angående gallring (aa 2019:140). Det handlade om gallringen och dess räckvidd, hur många som berörs och kontinuitet. Vidare fanns det synpunkter på läsbarhet, länkbarhet, tydlighet och representativitet (aa 2019:148). Edquist sammanfattar kulturarvet och arkivens tillkomst under 1970-talet som att makten har gått från folket till folket. Från att folket har sett sig som ett offer i register som samhället skulle skydda till att bli folket som nu har makten över sig själv i arkiven, till exempel genom släktforskning och källsökning. Detta har sin grund i ideologiska förändringar och staternas framväxt under 1800-talen (aa 2019:152).

Det vilar således ett stort ansvar på gallringsbesluten och bevarandebesluten hos Riksämbetet och länsstyrelsen om hur gallringen ska gå till.

Gallring kan gå till på flera sätt. Museilagen (Museilagen 2017:563) och ICOM föreslår i första hand att man återbördar föremål till ursprungsland eller ort som det kom eller lånats från. Man föreslår också att man kan ge bort dubletter eller om en samling passar bättre i ett annat museums inriktning. I sista hand tillämpas avyttring genom destruktion. Det intressanta som tas upp i Edquists artikel är att gallring inte är kontroversiellt och inte så omtalat i samhället. Detta är betydelsefullt från en arkeologisk synvinkel eftersom man ofta talar om innebörden av att tillhandahålla föremål för framtida forskning. Men på samma sätt så försvinner massa av information och rapporter från arkiv och fyndsamlingar på grund av gallring och information blir därmed borttagen kontinuerligt. Detta påverkar i sin tur själva urvalet av arkeologiskt material (Edquist 2019:14).

Gallringsprocessen för hur man gallrar kan variera i olika regioner vilket antyder att det har med forskningstraditioner att göra. Detta är intressant eftersom det antyder att det kanske finns en rikssyn men i regionala delar så kan gallringsprocessen fortfarande vara olika. På samma sätt benämns även hur ”ekorre- eller samlarmentaliteten” spelar roll då arkeologer oftast har olika intressen. Även om man ska vara opartisk i sin fältgrävning så kan arkeologer oftast glömma bort eller passera fynd som ej tillhör deras intresse utan att veta om detta och i det fallet antyda att det blir en selektiv gallring utan att de är medvetna om det (Karlsson 2020:22). Inte minst sker detta på riksplanet då utöver de tre statliga museerna även finns intresseinriktade specialsamlingar. Ett exempel är att mynt ska till Myntkabinettet på SHMM men man ska även rådgöra med numismatikerna (RAÄ 2016:11,13).

7. DIGITALISERING, FOTOGRAFERING OCH DATABASER

Digitalisering till databaser görs allt mer av fyndsamlingar på museum. Arkeologiska fynd bevaras digitalt som bilder eller där rapporter finns som pdf-filer. Digitala arkiv är också ett bra alternativ för att gamla texter från utgrävningar ska bevaras och inte försvinna med gallring, fukt, brand eller annan förstörelse och för att framtida forskare ska kunna skaffa sig de uppgifter som behövs via sökmotorer internationellt.

Digitalisering är även ett tämligen nytt sätt för museum att samla uppgifter på. Det sker även som open access som ger arkeologer och forskare texter och artiklar som kan laddas ner från museum för kontext till gamla utgrävningsplatser. Digitalisering av arkivmaterial reducerar utrymmet i arkiv och man kan snabbt ta fram de databaser som är upplagda. Digitala arkiv utgör en sekundär form av fyndsamling. De hjälper även till att sprida information och bidrar till utveckling och spridning av resultat och fynd (Johansson och Svensson 2010:11). I deras artikel beskrivs hur mjukvaran för dessa databaser är kortlivad med en livslängd på enbart 510 år. Det ska poängteras att uppsatsen av Johansson och Svensson nu är 12 år gammal och information och tekniken har förbättrats sedan dess. Men det finns fortfarande många problem med digitaliserade arkiv. Detta beskrivs av (Johansson och Svensson 2010) och handlar mestadels om mängd och storlek på foton och att andra informationsföremål är tunga att ladda upp och ha kvar. Det fokuseras på internetarkivering för att få större lagrings- och spridningsutrymme. Vidare anses det mycket säkrare att behålla rapporter och föremål i fysisk form eller original. Därmed minimeras riskerna att förlora allt ifall det skulle bli problem med databaserna eller molntjänster vid institutionerna som handhar lagringen. Kostnaderna för handhavandet och driften av databasen ska inte förringas.

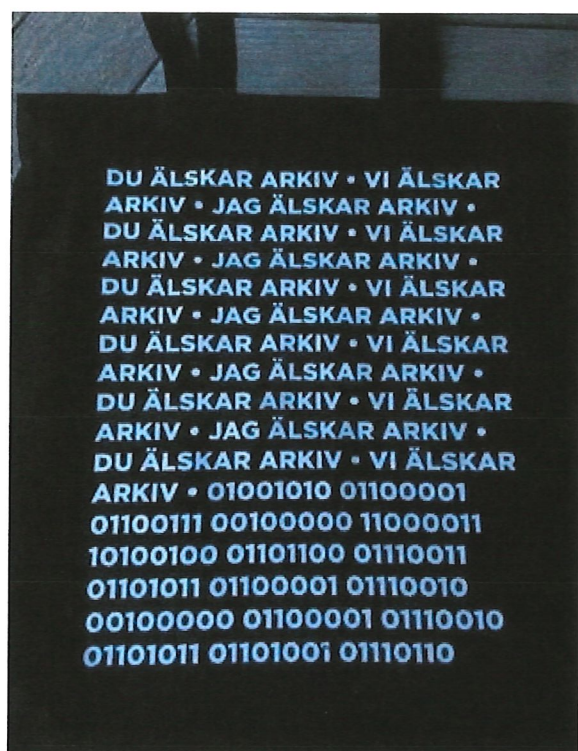

Bild 5. Texten symboliserar digitalisering av arkiv och fyndsamling. Tygkasse från regionarkivet, Göteborg 2022. Foto: Mats Wilhelmsen.

Kostnaden av servrar och tiden som behövs för att sätta in alla artefakter i en databas är stor. Personal behövs för såväl digitalt som fysiska fyndsamlingar. Det ena ersätter alltså inte det andra (Bild 5). Vikten av en Digital Arkeologisk Process (DAP) och värdet av att skapa en gemensam standard mellan olika funktioner inom uppdragsarkeologin och arkeologer betonas (Winbäck 2021:25-26).

Det finns många fördelar med digitalisering av fyndsamlingar men det kommer således aldrig att helt kunna ersätta fysisk förvaring. Med hjälp av digitala metoder så kan man minska antalet objekt som behöver bevaras och man kan även göra mer detaljerade avbildningar av platser för framtida generationer. Några ställen där till exempel tredimensionell (3D) printing har använts är i Egypten där man har gjort en verklig skala av Tutankamons grav för att inte låta turister förstöra originalet. Man har även som plan att laserskanna alla målningar och bevara dessa i ett internetarkiv. Det finns även andra projekt i världen där människans framfart via krig, bränder och naturkatastrofer gör det mer viktigt att 3D printa eller laserskanna olika historiska objekt så att de inte går förlorade i framtiden.

Tillkomsten av datorer och digitala program har underlättat för arkeologerna. Men det har tyvärr lett till att de inte har fått extra tid avsatt för att föra in allt som redan finns i museer. Därför är det inte realistiskt i nuläget att man kan komma att 3D printa eller skapa databaser för allt som har med arkeologi eller med artefakter att göra. Teknikerna kräver också särskild kompetens. Digitalisering är fortfarande en ny del av arkivering och osäker i viss mån. Eftersom databaser är beroende av elektricitet och nät så är det fortfarande många i världen som utesluts på grund av detta. Efterfrågan kvarstår på de konventionella fysiska arkiven där riskerna för att det försvinner är små, eller mindre än om de är nätbaserade. Digital arkivering är ett av många sätt som används och det är också viktigt att försvara sig mot problematiken med detta. Mycket styrs av framtidens tillkomst av nya digitala tekniker och lagring och det är omöjligt att bevara allt även med hjälp av databaser och digitala serverar. Detta är också en av anledningarna till att många universitet, museum och arkiv oftast inte bygger ut den nätbaserade delen av arkiven. Å andra sidan finns det även museum som har gått till att bli fullt digitala (Borgerud 2017). Författaren diskuterar problemet med ökad tillgänglighet för forskning via Open access (Borgerud och Borglund 2020).

En fördel med digitalisering är att fler lokala och mindre museer kan ha en aktiv utställning på nätet. Därmed kan de hålla mycket av de lokala fynden tillgängliga jämfört med om det är fast på en plats. Man behöver inte oroa sig för fuktskador eller för andra problem som uppstår med ett arkiv som enbart bygger på att det ska vara i lokal eller i ett rum. Den digitala tillkomsten och tillgängligheten har på många sätt lett till att vissa förbund eller hembygdsföreningar kan bevara sina arkeologiska eller historiska delar i en databas och denna kan då nås av personer som är intresserade.

8. DISKUSSION

8.1 Fyndsamlingens förändring över tid

Arkeologi kommer från grekiska orden *archaios* = gammal eller forntida och *logi* = läran och beskriver människans förhistoria. Arkeologin har genomgått en förändring över tid från att ha ansetts vara en historisk och folklivsbeskrivande disciplin till att under 1900-talet mer gått in i en naturvetenskaplig fas. Man anser att tiden fram till 1800-talets slut var grävandets och samlandets tid medan gallring blev 2000-talet. Den kulturhistoriska nya eran, den så kallade processuella eller positivistiska arkeologin under 1900-talet, beskrivs av Lewis Binford och Colin Renfrew som betonar vikten av användandet av naturvetenskapliga förklaringar och

metoder. Detta visar på föränderlighet av synen på fynd och föremål i takt med ny teknikutveckling.

Man kan sammanfatta de senaste århundraden som att människan har fyndsamlat under 1800-talet, anhopat fyndberg under 1900-talet som sedan bedöms behöva gallras under senare 1900-talet till nutidens 2000-tal. Synen på fynd och fyndsamling har dock inte ändrats juridiskt eller estetiskt under dessa århundraden men lagarna har förändrats. En rostig spik har en historia lika rik som en kungakrona. Fyndbergen har givit upphov till platsbrist, ökande förvarings- och personalkostnader och arbetsmiljöproblem för arkeologer. Gallringen är ett faktum som man måste hanteras varsamt.

Fyndsamlingar har en lång historik i Sverige. Oftast var det kyrkan och prästerna som ansvarade för bevarandet av fynd. I varje socken växte kyrkoarkiv upp runt om i landet. Detta utgör bakgrunden till att man sorterar mycket av fyndsamlingar sockenvis än i dag. Det officiella arkivet startade 1630 med inrättningen av riksantikvarier för att ta hand om antika fynd som hittades i Sverige. Därefter instiftades nya lagar för att skydda fynd och fornminnen. Detta ledde också till att präster i Sverige fick i uppgift att åka runt och mäta in och rita av olika fornminnen. Det kunde vara fynd som blivit lämnade som till exempel hållristningar, stenskrifter, gånggrifter med mera. Under tiden antog arkeologin en mer adlig karaktär och det ansågs vara fint att göra dessa uppdrag. Uppgifterna utfördes av personer som var i övre samhällsklasserna vilka skulle göra stora utgrävningar och arkivera föremål. Under en lång tid var arkivering och även fältstudier bara tillgängligt för och utfördes av personer med hög status. Detta innebar att fynd och arkeologiskt material utgjordes av bronsålders- till järnåldersfynd som smycken, vapen och metallmaterial. Inget i trä eller kol sparades eftersom det inte ansågs vara viktigt. Svensk arkivering är en av de äldsta i Europa och i världen. Arkivering och bevarandet ansågs också under en tid vara av militärt intresse. Detta innebar att vissa utgrävningar var betalda av militärmakten eller militär av hög status (Föreläsning Arkiv och fält AE1333, 2022, powerpoint 1). Arkivering har betytt mycket för arkeologer i nutid. Det är mycket tack vare den långa historien av fyndsamling som det finns mycket material vilket används för forskning. Än i dag åligger det kyrkan att inventera och räkna sina föremål (Kulturmiljölagen 1988:950).

Vad är värt något? Vad vill människan bevara? Affektionsvärde med en historia, värdemässigt värdefullt eller skönhet? Juridisk förändring?

Värdet på ett fynd är svårt att ange eftersom vissa fynd är värda mer än andra i relation till forskning och till vad det kan ge för information i arkeologin. Ett ben från en okänd dinosaurie är mer värt än ett par kobben som hittats i en järnåldersby. Detta kan ställas i relation till ett järnsvärd i en sjö som dateras till vikingatiden där svärdet kan ha samma värde som dinosauriebenet då det kan visa på att ett slag förekom. Detta speglar varför fyndens värde oftast är svårt att uppskatta och beräkna då de fynd som hittats kan ha olika värde för olika arkeologiska delar. Föremålen kan vara lika viktiga oavsett dess materiella värde. Men generellt så är värdet för fynden detsamma. Däremot anses guldmynt, ädla metallföremål, exotiska föremål som kanske inte har hittats så ofta på våra breddgrader vara värda mycket mer än ett dinosaurieben. De ädlare fynden är oftast mer prioriterade än en järnspik även om en järnspik kan visa på att det har bedrivits verksamhet eller till och med tyder på att det funnits en boplats

på grävplatsen. Människan vill oftast bevara extraordinära fynd och fynd som visar på en högre kultur. Man vill mestadels ha fynd som kan visa på våra kunskaper och vår artistiska förmåga att skapa föremål som går genom tiderna. Under senare år har detta ändrats. Nu för tiden försöker man att bevara allt som kan användas i framtiden för att ge en större blick över jordens och klimatets påverkan. Inverkan på levnadsförhållandena av temperaturskillnader, fukt, vind, land- och havsnivåförändringar används för att få fram data som kan hjälpa oss att försvara oss mot naturkatastrofer som våra föregångare. Det kan ge oss ledtrådar till hur vulkaner eller andra händelser i vår värld fungerar, hur de har förändrats under tidens gång och hur dåtidens människa tacklade dessa motgångar. Affektionen för fynd har också mycket med historia att göra. Vi samlar fynd för att de har en relation till oss. Fynden är minne och har en betydelse för att visa hur långt vi har kommit under vår korta tid på jorden. Många fynd visar även på hur svårt människor har haft det och att det inte alltid var bättre förr.

8.2 Konsekvenser av gallring, för- och nackdelar

Samlandets fyndberg får konsekvenser och gallring kan bli nödvändig. Avyttring eller deaccession innebär att ett föremål avskrivs från sin plats ur en samling. Föremålet kan avyttras som en gåva, säljas eller destrueras. I regel gäller det om man har flera föremål av samma sort i en fyndsamling, Bild 6. Då anses det inte av värde att behållas i relation till övriga föremål i samma fyndsamling.

Bild 6. Fyndsamling med flera föremål av samma karaktär, Göteborgs Stadsmuseum. Foto: Mats Wilhelmsen.

Det kan också handla om att vissa föremål har olika kvalitet. Om föremålet på grund av sitt dåliga skick inte går att restituera kan det eventuellt avyttras. Detta spelar dock mindre roll om

föremålet trots dålig kvalitet bedöms ha ett historiskt värde. Om ett fornfynd ska destrueras är det viktigt att det dokumenteras och realiseras.

Gallring görs ofta av rent platsmässiga skäl, för museets egen kontroll av fyndsamlingar och det överflöd som inte anses värdefullt i framtida forskning. Farorna är att det är svårt att avgöra vad som ska gallras. Kvantitet och kvalitet kan inte alltid styra processen eller besluten om gallring. Föremål i fyndsamling kan ha stora historiska värden som gåvor från ett historiskt viktigt möte och som finns dokumenterat, så kallad proveniens. Det kan finnas anhöriga som kan förmedla berättelser under flera generationer i socknar. Återföring, så kallad repatriering kan bli fallet av en del föremål.

Gallring är en destruktiv handling då man förstör ett föremål för evigt. Genom detta så försvinner användandet av detta objekt för all framtid. Därför brukar gallring inte vara det man i första hand använder sig av. Man försöker på olika sätt att hitta andra möjligheter att reducera fyndsamlingen eller att göra sig av med ett föremål.

Den positiva delen med gallring är att man kan få bort föremål som inte behöver finnas kvar i fyndmagasinen. Fyndberget minskar därmed. Med gallring kan man se till så framför allt massfynd kan tas bort. Härigenom frigörs utrymme och plats åt andra fynd som kanske behöver förvaras. Gallring kan också leda till stora ekonomiska fördelar. Detta genom att man kan skära ner på själva kostnaderna i och med driften (el för lyse, temperaturreglering, luftfuktighet, fläktar, larm, hyllmeter, med mera) samt personal som ansvarar för ett stort fyndmagasin som kanske inte behövs. Vidare kan föremål som fallit i glömska komma mer till sin rätt. Detta leder till att museum kan få råd att i framtiden anställa mer personal för andra mer synliga ändamål för allmänhet som utställningar och digitalisering. Detta i sin tur leder till att fyndberget kommer att minska genom att rapportberget påverkas. Därför kan gallring utgöra en positiv del i arkeologin.

Gallringen är också en del av det arkeologiska kretsloppet då föremål av metall kan smältas ner och kanske återanvändas. Det är viktigt också att prata om fyndberget eftersom det är en stor del av arkeologin och något som man möter dagligen inom de olika arkeologiska områdena.

Fyndbergets problematik eller nackdelar, och vad det skapar, är något som kan riskera, eller till och med förhindra, mycket i arkeologin då fyndbergets storlek kommer att växa år för år och bli allt större. Nerskärning av budgeten inom kultursektorn kommer liksom inom all humaniora och naturvetenskap att ske. Risken finns att sparandet kommer att leda till att fynd och material som kan vara viktiga för framtidens forskning kan bli bortglömda eller till och med bortgallrade. Museer kanske fattar hastiga beslut och rensar bort allt mer fyndmaterial för att kunna härbärgera nyare fynd. Detta leder till att man kan gå miste om mycket material. Det är därför viktigt att man på allvar startar en diskussion om fyndberget och börjar prata om dess omfattande påverkan på de arkeologiska fynden och forskningen.

Organisationen ”The Association of Art Museum Directors (AAMD)” i USA och Canada med 175 olika museum har satt upp kärnvärden som man ska följa angående fynd och föremål. Det är lojalitet mot folket, transparens, att inkomster vid försäljning ska gå till det egna museet, att man ska ha en tråd eller viss linje i sitt museum och det ska gagna forskning och utbildning och vara till glädje för folket med mera (AAMD 2011).

I Sverige finns etiska och juridiska regler för gallring och är lagstiftat i Museilagen (2017:563). Även andra lagar inkluderas i ett gallringsförfarande som till exempel miljölagen när det gäller destruktion av fyndsamling. Reglerna stöder sig på ICOMs etiska regler och samlingsförvaltningsstandarden Spectrum. Spectrum innehåller 21 processer och är en hjälp till museum och organisationer i sortering. Spectrum ger råd om arbetsrutiner och flödesschema. Man får till exempel inte märka om ett föremål med samma kod som det hade vid registreringen (RAÄ 2017).

8.3 Gallrings effekter på framtida forskning

Fyndbergets ökning har lett till att förutom gallring i fyndsamlingar så sker även gallring i fält (Karlsson 2020:15). I och med förändringen att RAÄ:s ansvar övergick till länsstyrelsen på 1980-talet att allt i princip ska sparas har det lett till en stor ökning av fynd som behöver placeras. Det är ofrånkomligt att en gallring blir en selektion. Redan på fältet avgör en arkeologs eget intresse fyndsamlingens karaktär. Museichefer som tar beslut har handlat enligt lag men i egen god tro och i tidens politiska och ekonomiska läge.

Massfynd som ofta kommer fram under utgrävningar; spikar, ben, glas, keramik som kanske inte anses ha samma forskningsvärde som ett guldföremål och med bristande utrymme så gallrar man bort dessa fynd på plats för att spara utrymme till fynd som uppdragsgivaren eller arkeologen anser vara viktiga fynd. (Karlsson 2020:16) påminner också om att det är nästan omöjligt för museer att ta hand om allt som kommer fram från utgrävningar och vad som ska bevaras. Det tas även upp hur resurserna inte finns för att ta hand om alla massfynd och hur detta påverkar arkeologin och forskning i sin tur. Detta blir då ett problem eftersom gallring av massfynd och enstaka arkeologiska material har samma värde enligt lagen och anses lika värdefulla. Härmed måste museer ta in alla föremål som kanske inte har något riktigt forskningsvärde. Detta leder till att det inte kommer att bli hållbart i framtiden (Karlsson 2020:16). Med andra ord kan data bli hittade i vår omgivning från andra historiska epoker men denna information kan gå om intet. Det ska poängteras att allt som grävs fram i fält blir statlig egendom. Härmed behöver massfynd oftast gå igenom samma process som ett vanligt fynd och detta tar tid och resurser för museum och för arkeologen i fält. Samma dokumentation krävs för till exempel en järnspik från tiden strax före 1850 måste gå igenom samma progress som ett silvermynt från 1300-talet (Karlsson 2020:19).

Gallring betyder att man tar hänsyn till ett objekt och ser om det ska prioriteras eller inte eller om det ska avyttras, deaccessioneras. Med andra ord om föremålet ska avskrivas (Riksantikvarieämbetet 2017:26). Gallring i sig används för att tillhandahålla utrymme och för att arkiven inte ska bli överfulla. Gallring tillämpas bara om man anser att det är omöjligt att bevara allt. Oftast så behöver det gallras på grund av för mycket inkommet material, platsbrist eller knapp ekonomi för att behålla allt. Men gallring betyder inte att allt tas bort. En del fynd kan överlämnas eller avyttras till andra museum eller skänkas bort som en gåva ifall museet redan har ett original. Ett problem med lagerhållning är inte bara kostnaden eller utrymmet. Det är även skadedjur som råttor och insekter och fukt. Detta är skador som många arkiv ständigt jobbar med att försvara sig från. Många dokument och rapporter är i pappersform och

är svåra att reparera eller återställa. Det kan vara en betydande faktor i forskning om man inte har tillgång till originalrapporter från en utgrävning eller från en socken.

Tar vi inte itu med det problem som arkeologin har i sina fyndmagasin och tar itu med de olika problem som kommer från själva rapportberget och fyndberget så kommer nutidens arkeologer att få dras med att inte kunna forska. På så sätt stagnerar arkeologin eftersom dåtidens fynd ännu inte har blivit rapporterade. Detta riskerar att fynd som skulle vara otroligt värdefulla blir bortglömda i de stora magasinerna som byggs för att mildra och temporärt lagerhålla det arkeologiska fyndberget.

Detta är varför fyndberget och gallring är så viktigt att prata om och starta diskussion kring redan i dag. Det handlar om vad vi gör nu som är det som betyder mest för framtidens arkeologi. Det vi lyser ljus på nu är det som kan ändras framgent. Även om man aldrig kommer att kunna få bort fyndberget helt så kan man jobba för att göra det håll- och hanterbart. Detta för att minimera en arkeologisk värld där forskning inte kan göras på grund av att det man behövde inte var inrapporterat. En värld där fynd som kan ha en historisk påverkan eller gömmer ledtrådar har blivit bortgallrade då man inte hade utrymme för dem.

Det ska poängteras att med framväxten av digitala sidor som Fornsök och lantmäteriet har forskare och institutioner tillgång till äldre kartor för mätning och för kontextuell bakgrundskontroll. Men även med utbyggnad av digitala hjälpmedel så är museer fortfarande i stort behov av personal, forskare och arkeologer. Kopior i dator är sårbara vid teknikproblem och originalet måste trots avbildning och fotografering sparas och bevaras. Det kan handla om att leta fram ett arkeologiskt fynd från en tidsålder som kanske inte finns tillgängligt på en digital plattform utan bara finns i arkivet. Arkeologi är en vetenskaplig disciplin. Därför är det viktigt att iaktta försiktighet vid bevarandet av fornfynd. Nya detektionstekniker som DNA och PCR-metoder av inte bara skelett utan även av andra biologiska rester kan utvecklas och bidra till framtida ny information av fornfynd.

Den digitala arkiveringen har medfört att arkeologer kan bygga ut register som ingår i ett visst intresseområde. Det kan till exempel vara hällristningsregister som finns i Sverige och täcker vissa delar av Norge och Danmark och därmed kan forskare runtom i världen få fram information snabbt utan att behöva åka till museet. Detta gäller även andra digitala register som är öppna för alla (Borgerud 2017:23, Borgerud och Borglund 2020). Forskare kan studera och ta del av information och på sätt göra nya upptäckter runt ett visst område eller dela med sig av nya upptäckter. Även om mycket i den digitala världen fortfarande är nytt så finns det mycket bra och positivt med digitalisering för framtida forskning.

Forskningen hanteras även i ICOM.

Forskning som utförs av museipersonal bör vara relaterad till museets uppdrag och syfte, och stå i överensstämmelse med etablerad juridisk, etisk och akademisk praxis (ICOM 2010:16).

Museer som gör insamlingsarbete i fält bör ta fram riktlinjer som stämmer överens med normer och tillämpliga nationella och internationella lagar. Man ska visa respekt och hänsyn till de synpunkter som de lokala företrädarna har och vill främja, samt deras kulturvanor.

Forskning beträffande mänskliga kvarlevor och material av religiös natur och betydelse måste ske inom professionella normer. Ursprunget och dokumentationen väger tungt. Fakta om föremålets ursprung och tillämpning av analys innebär att material som förstörs ska ha en registrering av analysmaterialet. Analysresultatet och forskningsarbetet inklusive publikationer införs bland uppgifterna om föremålet i museets databaser. Museipersonal bearbetar museimaterial för att det ska presenteras eller för att dokumentera en fältundersökning. Det måste finnas en klar överenskommelse med det museum som betalar för arbetet, uppdraget och om alla rättigheter till arbetet (ICOM 2010:10).

En annan aspekt är att uppdragsforskningen snävar in sitt syfte och man blir mer selektiv på själva fyndplatsen i fält. Detta kan dock leda till att arkeologens subjektiva syn dominerar. Det är inte lätt att säga om fyndbergets utbredning kommer att märkas eller ge synliga tecken på att gallringsåldern är 2000-talet. Det kan dock komma att märkas i framtida forskning. Riskerna med att gallra bort tusentals fynd och att en subjektiv syn av arkeologer kan förstöra om gallring görs primärt i fältet. Fynd som kanske kunde ha en viktig på- eller inverkan kanske inte kommer att förekomma. Härmed förloras allt som finns i fyndmagasin som kunde skapa en mångfaldsynvinkel.

Ovan framkommer mycket negativa konsekvenser av gallring. Det går inte att förneka i vår tids arkeologi att gallring har en negativ effekt eller påverkan. Gallring kan till och med vara skadlig för arkeologin. Gallring förhindrar att vi står med två arkeologiska fyndberg eller till och med fyra eller tio fyndberg. Vad som finns att luta sig mot i argument baserar sig på det som har skrivits om fyndberget och rapportberget, vilket inte är mycket på 2000-talet. Risken finns att det påverkar och kommer att visa sig vara ett större problem än vad vi tror nu och att de olika metoderna vi har för datering och insamling kanske kommer att ligga till grund för ett stopp av fyndmaterial i framtiden. De olika sätten som finns för att samla och bevara är tillräckliga – Ja! Men dess kostnad och arbete som behövs för att hålla dem i skick är minst sagt oviss. Det kan sägas att museum och arkeologin och dess kostnader fungerar bra i vår tids arkeologi men det kan inte sägas gälla i framtiden. Databaser och fyndmagasin kostar mycket och personalen som handhar, sköter dem och ser till så allt fungerar i drift och uppdatering kostar också mycket. Det är därför en del av argumentationen att vi måste börja se oss om efter andra sätt att spara och bevara fyndmaterial. Den digitala delen av arkivering och utbyggandet är i gång och kan i sin tur hjälpa till att ta ner fyndbergets storlek med några år. Men sparandet och lagring av material i 3D och i digital form tar mycket digitalt utrymme i sig. Man talar om flera tusen GB av minne för att spara ett fåtal 3D föremål i en databas som forskare kan använda. Omvärldsläget och klimatförändringar gör att vi måste inse och förbereda oss på att bygga ut kapacitet för bevarandet.

9. SAMMANFATTNING

Fyndsamling på museum har ökat i såväl kvantitet som med tiden. Man har under 1900-talets andra hälft benämnt detta som att det skapats ett "fyndberg". Orsaken beror till stor del på lagändring då regeringen i Museilagen ville att allt som var äldre än 1850, så kallade fornfynd, skulle sparas. Vidare skedde en ändring av regelverket 1976 då hanteringen av fyndsamling flyttade över från Riksantikvarieämbetet till länsstyrelsen. Detta gjorde att mer fyndmaterial ackumulerades på museerna. Under denna utveckling av fyndberg har det dock noterats att förvaringsplatsbrist och arbetsmiljöproblem uppstått då resurser inte tillskjutits i samma utsträckning som material inkommit för registrering. Därmed har det lagstadgats att gallring får utföras. I och med att länsstyrelsen fick ansvaret för beslut om uppdragsarkeologi så ska det antas en plan för undersökning. Gallring kan således ske på grävplats liksom på museum.

Urval vid gallring kan få konsekvenser på sikt. Selektion kan uppstå och framtida forskning kan äventyras då fyndsamlingar gallras, särskilt vid avyttring och kassering. Möjligheten av att överföra till ursprungägare eller land, andra institutioner geografiskt eller i fältet samt pedagogiska ändamål ska beaktas.

Synen har varit mycket beroende på samtidens kulturella värderingar i samhället, ekonomi, politik och inte minst rent praktiskt på platstillgång hos mottagaren. Lagar och förordningar skyddar föremål oavsett estetik och ekonomiskt värde. Juridiken har dock förändrats under åren. Arkivlagen från 1990 införde att man *får* gallra. Tillstånd måste sökas av uppdragsgivarna. Mottagarna på museerna ser helst att det gallras i fält respektive vid källan innan föremålen accussionerats i en samling. Härav följer att det är ofrånkomligt att det blir en subjektiv bedömning av vad som ska gallras. Även om uttryck som kulturarv, spektakulära fynd och massamling av föremål definieras så kommer beslut att tas som kan påverka gallringen eller om det är fynd på museum som ska deaccussioneras. Framtida kulturarv, utbildning, etnologi, vetenskap och forskning i de flesta ämnen kan inte förespås i dag utan oväntade metoder och intressen är föränderliga och detta måste man ha med i beräkningen av dagens fyndsamling oavsett det bestäms i fält eller på arkiv. Kommunikation mellan alla berörda instanser är därför väsentligt för historian, nutid och framtid. Inte minst synen på fyndsamling av arkeologiskt material hos privatpersoner är viktig för att minimera risken av att förvärva, ärva och fördärva,

Det gäller att fynd som skulle kunna användas för framtidens forskning får en plats i fyndsamlingar och att man ser till att fyndberget inte växer mer än det har gjort hittills. I slutändan så är fyndberg och gallring viktiga delar i arkeologin. De har var sin plats och ifall man inte tar ett hårdare grepp runt fyndbergets påverkan så kan konsekvenserna av detta bli större än vad vi kan föreställa oss. Därför är det vår uppgift att se till så att fyndberget är vid en acceptabel och hanterbar nivå. De som arbetar aktivt med att hålla nere fyndberget ska ändå ha tid för andra arkeologiska uppgifter än att försöka banta ett berg som trots detta tillväxer. Lyhördhet och stöd från institutionerna är av största vikt för bevaring av arkeologiskt material.

10. REFERENSER

Arkivlag (1990:782, §10). *Gallring*

Arkivlag (1990). *Övergångsbestämmelser*, SFS 2019:866.

Association of art Museum Directors (AAMD) (2011)

<https://aamd.org/sites/default/files/document/PositionPaperDeaccessioning%2011.07.pdf>

Binford, Lewis (1967). *Smudge Pits and Hide Smoking: The Use of Analogy in Archaeological Reasoning*. *American Antiquity*, Vol. 32, No. 1, pp. 1-12

Borgerud, Charlotte (2017). *Insyn eller intrång i forskningsvärlden?* Mittuniversitetet.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1115904/FULLTEXT02.pdf>

Borgerud, Charlotte & Borglund, Erik (2020) *Open research, an archival challenge?*

<https://miun.diva-portal.org/smash/get/diva2:1395660/FULLTEXT01.pdf>

Connelid, Per (2014:72). *Fossil åkermark i sentida odlingsmiljöer – en metodstudie*.

www.lansstyrelsen.se/vastragotaland/under/Publikationer/Rapporter.

Connerton, Paul (2008). *Seven types of forgetting*

<https://doi.org/10.1177/1750698007083889>

Edquist, Samuel (2019). *Att spara eller inte spara*. Uppsala universitet.

<https://miun.divaportal.org/smash/get/diva2:1348044/FULLTEXT01.pdf>

Göteborgs stadsmuseum (2022a) *Anvisningar för hantering och inlämning av arkeologiska fynd*.

Göteborgs stadsmuseum (2022b) *Inlämning av arkeologiska fynd – Göteborgs Stadsmuseum* (goteborgsstadsmuseum.se)

Haagkonventionen (1954) Kulturegendom

Hedman, Anders (2009) *Utredning av arkeologiskt fyndmaterial*

https://www.raa.se/publicerat/rapp2009_3.pdf

<https://www.regeringen.se/497a3e/contentassets/43f073d7b00f42f3b4f41f571a2b5f98/konvention-om-skydd-for-kulturegendom-i-handelse-av-vapnad-konflikt-jamte-tillaggsprotokollhaag-den-14-maj-1954.pdf>

ICOM (2010) *Etiska regler* https://icomsweden.se/wp-content/uploads/2010/12/etiskaregler_webb-1.pdf

International Council of Museums – The global museum network (2011). *ICOMs etiska regler*. Svenska ICOM.

Johansson, Elin & Svensson, Jenny (2010). *En utgrävning i den digitala myllan*.
<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile>

Johnson, Matthew (2010) *Archeological theory: an introduction*. Blackwell Publishers Ltd. Oxford.

[Archaeological Theory An Introduction \(2010, Wiley Blackwell\). Matthew Johnson : Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive](#)

Karlsson, Jennie (2020) *Urval av arkeologiskt fyndmaterial i fält*. Göteborgs Universitet
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/65896/gupea_2077_65896_1.pdf

Kulturmiljölagen, SFS (1988):950

Kulturrådets Författningssamling, KRFS (2018)

Kulturrådets Författningssamling, KRFS (2021)

Länsstyrelsen (2018) Ett förändrat fornlämningsbegrepp Länsstyrelsernas tillämpning av 1850-årsgränsen enligt 2 kap.1a § kulturmiljölagen
<http://raa.divaportal.org/smash/get/diva2:1251937/FULLTEXT02.pdf> sidan 15

Länsstyrelsen Västra Götaland (2022) *Fornlämningar och fornfynd. Den arkeologiska processen*. www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/samhalle/kulturmiljo/fornlamningar-ochfornfynd.html

Länsstyrelsen (2023) Vägledning – Från utredning till undersökning. www.lansstyrelsen.se 431 Vägledning

Museilagen (2017):562

Renfrew C & Bahn P (2016) *The framework of archeology*. Archaeology. Theories, Method and Practice, Editors Thames & Hudson

Riksantikvarieämbetet (1994) *Europeisk konvention om skydd för det arkeologiska kulturarvet*, Valletta den 16 januari 1992, SÖ 1995:84. Fynd 94, Hantering av arkeologiska fynd i Sverige, rapport från RAÄ och SHMM 1994.

Riksantikvarieämbetet (2016) Rapport från Riksantikvarieämbetet Fyndprocessen Från arkeologiska undersökare till mottagande museum med förslag för en mer digital process
<http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1234878/FULLTEXT01.pdf>

Riksantikvarieämbetet (2017). *God samlingsförvaltning – Stöd för museer i gallringsprocessen*. <https://www.arbetetsmuseum.se/wp-content/uploads/2019/06/Godsamlingsforvaltning-RA%2084.pdf>

Riksantikvarieämbetet (2018) *Ett förändrat fornlämningsbegrepp*
<http://raa.divaportal.org/smash/get/diva2:1251937/FULLTEXT02.pdf>

Riksantikvarieämbetet. (2019). Vanliga frågor om gallring vid arkeologiska undersökningar. Tillgänglig: <https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagenkml/fornminnen2kap/uppdragsarkeologi/vanliga-fragor-om-gallring>

Riksantikvarieämbetet (2021). <https://app.raa.se/open/fornsok/lamningstyp/1034/definition>

Riksarkivet (1999) *Om gallring – från utredning till beslut*. Upplaga 1:1
https://riksarkivet.se/media/pdf-filer/gallring_webb.pdf

Winbäck, Ulrika (2021). *Det digitala spåret*.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1600747/FULLTEXT01.pdf>